

รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม: กรณีศึกษาวัดวังพระธาตุ
ตำบลไตรตรึงษ์ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

Model of Fair Tourism Management: Case Study of Wangphrathat Temple,
Tritrung Sub District, Muang District, Kamphaeng Phet Province

ดร.รัชนีวรรณ บุญอนันต์*

Dr.Ratchaneewan Boonanont

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ 2) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวต่อรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ และ 3) เพื่อสร้างรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามถามนักท่องเที่ยวจำนวน 400 คน และสัมภาษณ์เชิงลึกภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ จำนวน 15 คน การสนทนากลุ่มย่อยภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ จำนวน 15 คน และการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ จำนวน 17 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า สภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรึงษ์ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวต่อรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ พบว่า ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เสนอแนะว่าควรบริหารจัดการในรูปแบบชุมชนท้องถิ่นร่วมกับการองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่และวัด และรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ พบว่า Model ที่ดีและเหมาะสมกับบริบทของวัดวังพระธาตุ คือ Model “นครไตรตรึงษ์”

คำสำคัญ: การบริหารจัดการการท่องเที่ยว / รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยว / รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม / วัดวังพระธาตุ

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

ABSTRACT

The purposes of this research were 1) to study the tourism management models of Wangphrathat Temple, 2) to study the opinions of people who were involved in the tourism management models towards the fair tourism management of Wangphrathat Temple and, 3) to create fair tourism management models of Wangphrathat Temple. The data were collected using questionnaires received from 400 tourists, in-depth interviews with 15 participant of relevant parties, sub interviews and group discussions with 17 participants who were involved in tourism in Wangphrathat Temple. The data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation and content analysis. The research findings were as follows: it was discovered that the overall quality of these models of Wangphrathat Temple was at a moderate level. The opinions of people who were involved in tourism towards the fair tourism management of Wangphrathat Temple found that the models should be managed by joint efforts between the local community, the district organization, and the temple itself. It was found that the most suitable model is “Nakorn Tritrungs Model”.

Keywords: Tourism Management / Model of Tourism Management / Model of Fair Tourism Management / Wangphrathat Temple

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การท่องเที่ยวจะดำเนินไปในทิศทางที่ต้องการ ภายใต้บริบทของสังคมและสภาพแวดล้อมของพื้นที่ท่องเที่ยวต่างๆ รวมทั้งมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสมของจังหวัดและประเทศได้นั้น พื้นที่ท่องเที่ยวนั้นจะต้องมีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่ดี ดังที่ ราณี อธิชัยกุล (2544, หน้า 202) ได้ให้ความหมายของ “การบริหารการท่องเที่ยวไว้ว่า หมายถึง การดำเนินการอย่างมีเป้าหมายเพื่อให้การท่องเที่ยวเป็นไปในทิศทางที่ต้องการ โดยคำนึงถึงข้อจำกัดต่าง ๆ ของสิ่งแวดล้อมและสังคม” ประกอบกับกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวในทุกภูมิภาคทั่วโลกต่างให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว ระบบการจัดการการท่องเที่ยวและรูปแบบการท่องเที่ยวโดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม

การบริหารจัดการอย่างเป็นธรรม ประเวศ วะสี (2553, หน้า 1) กล่าวว่า “ความเป็นธรรมเป็นเรื่องใหญ่ที่สุดต้องร่วมกันสร้าง ความเป็นธรรมคือสิ่งสูงสุดที่จะร่วมกันได้ ไม่มีใครไม่ต้องการความเป็นธรรม แต่ถ้าระบบขาดความเป็นธรรม พฤติกรรมความไม่เป็นธรรมก็จะปรากฏในบุคคล องค์กร สถาบัน การขับเคลื่อนเรื่องความเป็นธรรมจะทำให้ทุกส่วนของสังคมขยับปรับเปลี่ยนไปหาจุดลงตัวใหม่ จุดลงตัวใหม่จะหาไม่พบในสิ่งอื่นๆ นอกจากความเป็นธรรม” และจากคำกล่าวของ ประเสริฐ บัณฑิตศักดิ์ (2553, หน้า 1) กล่าวว่า “การบริหารจัดการที่ดีในทุกเรื่องนั้นต้องมีการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) ซึ่งมีหลักสำคัญ 6 หลักการ ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า ซึ่งใช้เป็นหลักการทำให้การบริหารงานต่าง ๆ เกิดความสมดุลระหว่างฝ่ายบริหาร ฝ่ายปฏิบัติ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล เป็นวิธีการที่ดีที่นำมาใช้ในการบริหารจัดการองค์กรหรือประเทศให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณธรรม โปร่งใส ยุติธรรมและตรวจสอบได้และมีประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาของสังคมชุมชนท้องถิ่น นำมาซึ่งความเจริญในด้านต่าง ๆ เพื่อ

อำนวยความสะดวกต่อสังคม ชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติต่อไป” เช่นเดียวกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ควรมีการบริหารจัดการอย่างเป็นธรรมเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์และผลดีต่อทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อให้เกิด ความเป็นธรรมกับประชาชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยว

จังหวัดกำแพงเพชรเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวสูง เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีทรัพยากร การท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นและหลากหลายไม่ว่าจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและประวัติศาสตร์ วัดวัง พระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมะขาม จังหวัดกำแพงเพชร เป็นสถานที่ท่องเที่ยวหนึ่งของจังหวัดกำแพงเพชรที่มี ประวัติความเป็นมา เรื่องเล่าที่น่าสนใจ อนึ่งนอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีโบราณสถานที่มีลักษณะโดดเด่น คือ เจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (ทรงดอกบัว) ศิลปะสุโขทัย เป็นเจดีย์ทรงดอกบัว ที่นับว่าใหญ่ที่สุดใน เมืองกำแพงเพชร จากลักษณะอันโดดเด่น ดังกล่าว ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยวชมวัดวังพระธาตุ เป็นจำนวนมาก แต่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ เช่น ผู้ประกอบการ และประชาชน ท้องถิ่นในบริเวณวัดวังพระธาตุ กลับได้รับผลประโยชน์น้อยมากจากการที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยว เนื่องจากการบริหารจัดการวัดวังพระธาตุ ส่วนใหญ่นั้นขึ้นอยู่กับวัด คือ คณะกรรมการวัด ส่งผลให้การท่องเที่ยว มีได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงเพราะการบริหารใดก็ตามที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแล ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะมีข้อจำกัดด้านศักยภาพของด้านคนและด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการ บริหารงาน ดังนั้น หากจะให้การท่องเที่ยวพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการ ท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวนั้นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว รวมทั้งเปิดโอกาสให้ ประชาชนหรือชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วม นอกจากนี้ ควรมีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม ด้วย เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อภาคีทุกภาคส่วนอย่างเท่าเทียมกัน

จากความสำคัญที่กล่าวมาทั้งหมด จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษารูปแบบการบริหาร จัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมะขาม จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งจะ ทำให้การบริหารจัดการการท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์และผลดีต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน เป็นการเพิ่ม รายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น จังหวัด และประเทศ นำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมะขาม จังหวัดกำแพงเพชร
2. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวต่อรูปแบบการบริหารจัดการ การท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมะขาม จังหวัดกำแพงเพชร
3. เพื่อสร้างรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ ตำบล ไตรตรัง อำเภอมะขาม จังหวัดกำแพงเพชร

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัย มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. แหล่งข้อมูล/ผู้ให้ข้อมูล

1.1 นักท่องเที่ยว โดยนักท่องเที่ยว กำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางของ Taro Yamane (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2544, หน้า 43) ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 และค่าความคลาดเคลื่อน $\pm 5\%$ แต่ เนื่องจากไม่มีหน่วยใดทำการเก็บรวบรวมสถิตินักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยววัดวังพระธาตุ ดังนั้น จึงกำหนด ขนาดของกลุ่มตัวอย่างตามจำนวนสูงสุดของตาราง Yamane คือ 400 คน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการ

บริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ และรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร

1.2 ภาคที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ส่วนภาคที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ กำหนดขนาดของผู้ให้ข้อมูลตามวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพจำนวนทั้งสิ้น 15 คน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ และภาคที่เกี่ยวข้องๆ จำนวน 17 คน ซึ่งเป็นผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการในการสร้างรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร

2. เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 แบบสอบถาม (questionnaire) แบบปลายเปิดและปลายปิด เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุและความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร

2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) แบบไม่เป็นทางการ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร

2.3 การสนทนากลุ่มย่อย (focus group) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของภาคีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร

2.4 การประชุมเชิงปฏิบัติการ (work shop) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุและความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร

ขั้นตอนที่ 2 สัมภาษณ์เชิงลึกภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุเกี่ยวกับสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร

ขั้นตอนที่ 3 จัดการสนทนากลุ่มย่อยภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ

ขั้นตอนที่ 4 จัดประชุมเชิงปฏิบัติการภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุเพื่อสร้างรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) ในรูปของค่าความถี่ (frequency) ค่าร้อยละ (percent) ค่าเฉลี่ย (mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviations) และใช้การบรรยายประกอบคำอธิบายผลของข้อมูลจากตาราง ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

โดยมีเกณฑ์การแปลความหมายของค่าคะแนนเฉลี่ยโดยประยุกต์ตามเกณฑ์ของ ประคอง กรรณสูตร (2542, หน้า 73) ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 1.00-1.49 หมายถึง	มีสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวต้องปรับปรุง
คะแนนเฉลี่ย 1.50-2.49 หมายถึง	มีสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวไม่ดี
คะแนนเฉลี่ย 2.50-3.49 หมายถึง	มีสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย 3.50-4.49 หมายถึง	มีสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวดี
คะแนนเฉลี่ย 4.50-5.00 หมายถึง	มีสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวดีที่สุดใน

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ ตำบลไทรตรัง อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยการสอบถามจากนักท่องเที่ยว พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง หากพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการจำกัดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว รองลงมา ได้แก่ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวตามลำดับ ส่วนความคิดเห็นของภาคีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุต่อสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ ตำบลไทรตรัง อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า วัดวังพระธาตุมีสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในแต่ละด้านดังนี้ ด้านกายภาพภายในวัดในส่วนด้านโบราณสถานและสถานที่สำคัญ ๆ เป็นอย่างดี โดยการจัดการส่วนใหญ่มีเจ้าอาวาสวัด คณะสงฆ์ คณะกรรมการบริหารวัด และประชาชนในพื้นที่ร่วมกันจัดการ แต่ในส่วนของสภาพการบริหารจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกภายในวัดนั้นพบว่า วัดมีสถานที่จอดรถที่เพียงพอ มีป้ายอธิบายโบราณสถาน โบราณวัตถุและสถานที่สำคัญ ๆ เกือบทุกแห่ง ยกเว้นศาลาที่ประดิษฐานท้าวแสนปม และพระอุโบสถ แต่อยู่ในสภาพที่เก่าและข้อความบางส่วนลบหายไป ส่วนห้องน้ำ ทางวัดได้จัดสร้างไว้บริการนักท่องเที่ยวแต่ขาดคนทำความสะอาดประจำวัน ส่งผลให้ห้องน้ำอยู่ในสภาพที่ไม่พร้อมที่จะให้บริการและมีไม่เพียงพอที่จะรองรับนักท่องเที่ยวจำนวนมาก สิ่งอำนวยความสะดวกที่ทางวัดไม่มีให้บริการนักท่องเที่ยว ได้แก่ ร้านอาหารและเครื่องดื่ม ศูนย์บริการข้อมูล ร้านขายสินค้าของที่ระลึก และป้ายบอกทิศทางภายในวัด ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว พบว่า วัด โดยเจ้าอาวาสและคณะกรรมการบริหารวัดฯ ได้จัดสถานที่และกิจกรรมภายในวัดสำหรับนักท่องเที่ยวเมื่อเดินทางมาเที่ยวชมวัดวังพระธาตุ อาทิเช่น การกราบไหว้และการขอพรหลวงพ่อเพชรที่ศักดิ์สิทธิ์ ในพระอุโบสถ การกราบไหว้หลวงพ่อโต การถ่ายภาพเป็นที่ระลึกกับหลวงพ่อโต และเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ และการกราบสักการะท้าวแสนปม เป็นต้น อนึ่ง กิจกรรมการท่องเที่ยวในครั้งนี้นับรวมถึงการนำเที่ยวภายในวัดวังพระธาตุ แต่ในปัจจุบัน พบว่า ทางวัดไม่ได้มีการจัดบุคลากรเพื่ออธิบายและนำเที่ยว ณ จุดที่สำคัญภายในวัด มีเพียงป้ายอธิบายเพียงเล็กน้อยในแต่ละจุดเท่านั้น ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า การจัดการด้านสิ่งแวดล้อมของวัดวังพระธาตุด้านการจัดการขยะ เป็นบทบาทหน้าที่ของวัดและคณะกรรมการบริหารวัด ซึ่งปัจจุบัน พบว่า วัดมีการบริหารจัดการด้านขยะไม่ดีนัก วัดได้มีการจัดวางถังขยะเพื่อให้นักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปทิ้งขยะเพียงสองแห่งเท่านั้น ด้านการจำกัดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว พบว่า เป็นบทบาทหน้าที่ของวัดและคณะกรรมการบริหารวัด ซึ่งปัจจุบัน พบว่า นักท่องเที่ยวสามารถเข้าเที่ยวชมวัดวังพระธาตุได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชมวัดวังพระธาตุได้ง่ายและสะดวก ด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาด พบว่า ปัจจุบันสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดกำแพงเพชร ได้มีการจัดทำแผนประชาสัมพันธ์วัด และมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์

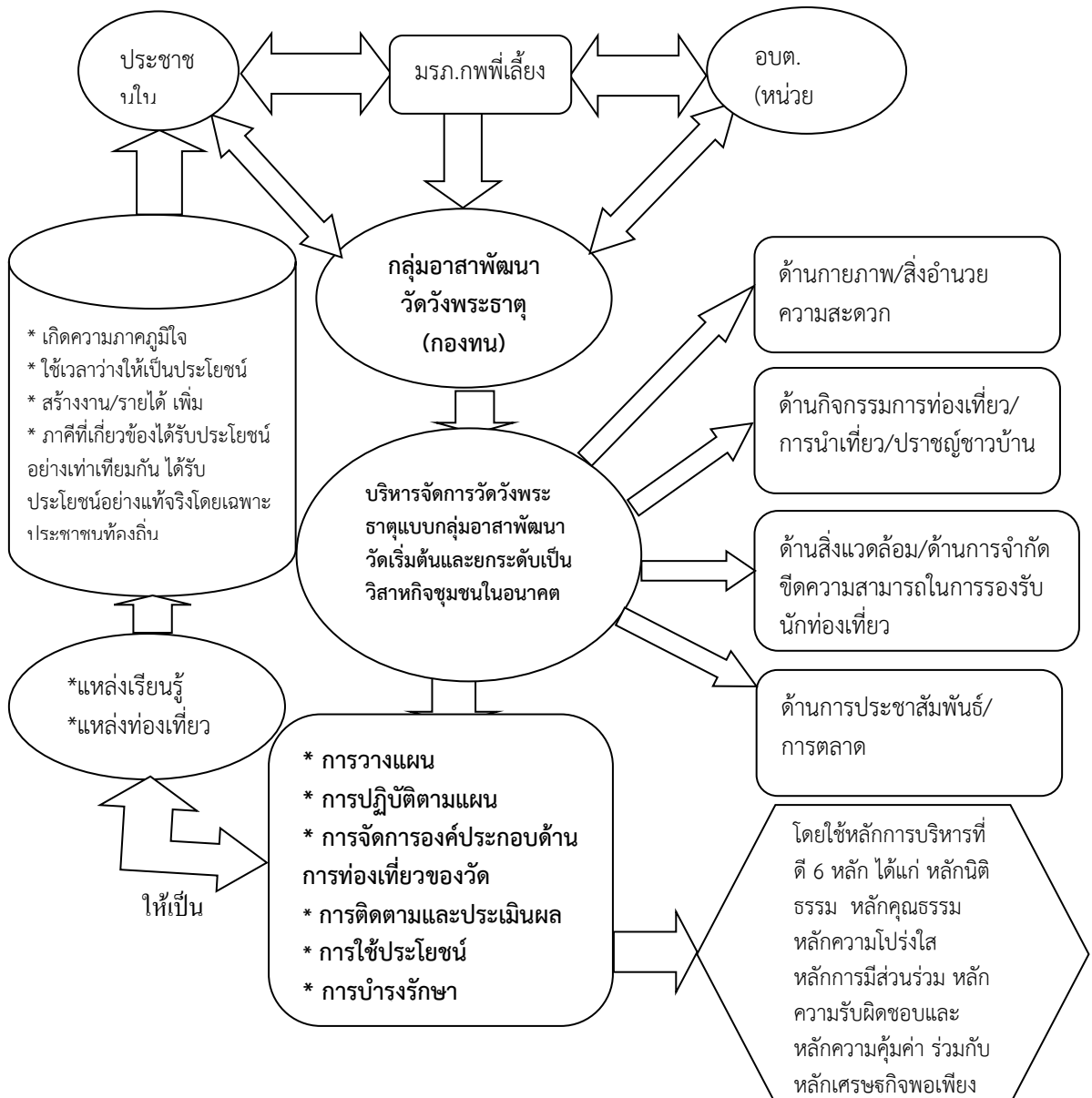
ของจังหวัด ส่วนภายในบริเวณวัด ทางวัดได้มีการจัดทำป้ายอธิบายข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญของสถานที่ต่าง ๆ ภายในวัด

การศึกษาความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวต่อรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ พบว่า นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากต่อรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ หากพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การบริหารจัดการควรมีการเปิดเผยข้อมูลรายงานประจำปีให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบ รองลงมา ได้แก่ เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยววัด และคณะกรรมการจัดการด้านการท่องเที่ยววัดต้องเข้าใจในบทบาทหน้าที่ตนเอง และ คณะบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวมีความรับผิดชอบต่อดังกล่าวและสังคม ตามลำดับ และวัดควรมีการจัดตั้งศูนย์กลางในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน ส่วนภาคีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุได้เสนอความคิดเห็นต่อรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุว่า ควรมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาบริหารจัดการวัดวังพระธาตุ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด สถานศึกษาในพื้นที่ และชุมชนท้องถิ่น โดยมีมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร เป็นหน่วยงานประสานให้ทุกหน่วยงานทำงานร่วมกันและพัฒนาวัดวังพระธาตุให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามต่อไป อนึ่งการบริหารจัดการวัดวังพระธาตุอย่างเป็นธรรมนั้น ควรเป็นการบริหารในรูปแบบที่ชุมชนท้องถิ่นร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่และวัดร่วมกันบริหารในรูปแบบของ คณะกรรมการบริหารวัด หรืออาสาสมัครพัฒนาดังวัดวังพระธาตุ นอกจากนี้ ภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุได้เสนอหลักในการบริหารจัดการวัดวังพระธาตุอย่างเป็นธรรมนั้น ต้องใช้หลักการบริหารที่มีส่วนร่วม หลักความเสมอภาคโปร่งใส ตรวจสอบได้

ส่วนการสร้างรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ พบว่า จากการประชุมเชิงปฏิบัติการภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ ภาคีส่วนใหญ่เสนอรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุใน 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 บริหารจัดการวัดวังพระธาตุในรูปแบบความร่วมมือกันระหว่างชุมชนท้องถิ่นหรือประชาชนท้องถิ่นกับวัด โดยบริหารจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการ เพื่อเข้ามาบริหารจัดการวัดวังพระธาตุให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่นทำหน้าที่ประสานงานความร่วมมือหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในพื้นที่โดยใช้หลักการบริหารจัดการที่ดี 6 หลัก ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบและหลักความคุ้มค่า ส่วนรูปแบบที่ 2 บริหารจัดการวัดวังพระธาตุในรูปแบบกลุ่มอาสาพัฒนาวัดวังพระธาตุ โดยกลุ่มอาสาพัฒนาวัดที่เข้ามาบริหารจะมากจากการรวมตัวของประชาชนในท้องถิ่นที่เต็มใจเสียสละเวลามาดูแลวัดวังพระธาตุให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งประชาชนท้องถิ่นที่เข้ามาเป็นกลุ่มอาสาพัฒนาวัดวังพระธาตุจะประกอบไปด้วยประชาชนหลากหลายอาชีพในบริเวณวัดวังพระธาตุ เช่น ครู/นักวิชาการ ราษฎรท้องถิ่น และผู้นำชุมชน เป็นต้น ร่วมกันบริหารจัดการและพัฒนาดังวัดวังพระธาตุ โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่ให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น งบประมาณ และอุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน เป็นต้น สถานศึกษาในพื้นที่สนับสนุน ยุยมัคคุเทศก์ในการบรรยายให้ข้อมูลกับนักท่องเที่ยวและผู้เดินทางมาเที่ยวชมวัดวังพระธาตุ โดยมีมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในทุกด้านโดยใช้หลักการบริหารจัดการที่ดี 6 หลัก เช่นเดียวกับ Model ที่ 1 ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบและหลักความคุ้มค่า ร่วมกับหลักแนวคิดของระบบเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข โดยที่ 3 ห่วงประกอบด้วย พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และ 2 เงื่อนไข ประกอบด้วย ความรู้ และคุณธรรม อนึ่งจากทั้ง 2

Model ภาวคิตีท่เกียวข้องได้สรุปรว่า Model ท่เหมาสมกับบริบทของวัดวังพระธาตุ คื Model ท่ 2 ซึงภาวคิตีท่เกียวข้องร่วมนกันตั้งชือ Model นีว่า Model “นครไตรตรึงษ์” โดยเป็นการแสดงให้เห็นว่า Model นีเกิดจาก การร่วมนคิดร่วมนสร้างโดยประชาชนท้งถิ่นในตำบลไตรตรึงษ์ แสดงในแผนภาพท่ 1

ภาพท่ 1 Model บริหารจัดการวัดวังพระธาตุอย่างเป็นธรรม“นครไตรตรึงษ์”

อภิปรายผลการวิจัย

1. การศึกษาสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ ตำบลไตรตรัง อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า ทางด้านกายภาพ นักท่องเที่ยวและภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ มีความคิดเห็นต่อสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวัง พระธาตุทางด้านกายภาพ ด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาดแตกต่างกันเล็กน้อย กล่าวคือ นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าวัดวังพระธาตุมีสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวด้านกายภาพอยู่ในระดับปานกลาง แต่ภาคีที่เกี่ยวข้องมีความคิดเห็นว่า วัดวังพระธาตุมีสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวด้านกายภาพอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อในด้านกายภาพ พบว่า ข้อที่นักท่องเที่ยวและภาคีที่เกี่ยวข้อง มีความคิดเห็นสอดคล้องกัน ได้แก่ มีสินค้าของที่ระลึกที่มีเอกลักษณ์เฉพาะวัดวังพระธาตุจำหน่าย และมีศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยว ส่วนด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาด พบว่า นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่า มีการแนะนำวัดผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น เคเบิลท้องถิ่น โทรทัศน์ และวิทยุ เป็นต้น อยู่ในระดับน้อย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว (2549) ทำการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน ศึกษาเฉพาะกรณี: บ้านวังน้ำมอก อำเภอสรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย พบว่า ชุมชนบ้านวังน้ำมอกมีการจัดการด้านประชาสัมพันธ์ชุมชนน้อยมาก ส่วนด้านที่นักท่องเที่ยวและภาคีที่เกี่ยวข้องมีความคิดเห็นสอดคล้องกันเกี่ยวกับสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ คือ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว ด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาด กล่าวคือ ด้านสิ่งแวดล้อม นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าวัดมีจำนวนถังขยะที่เพียงพออยู่ในระดับน้อย และภาคีที่เกี่ยวข้องมีความคิดเห็นว่า วัดมีการจัดการด้านขยะไม่ดีนัก ซึ่ง ราณี อธิชัยกุล (2544) กล่าวว่า แนวทางการบริหารการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ควรเน้นการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว

2. การศึกษาความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวต่อรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ พบว่า การบริหารจัดการวัดวังพระธาตุอย่างเป็นธรรมนั้น ควรเป็น การบริหารในรูปแบบที่ชุมชนท้องถิ่นร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่และวัดร่วมกันบริหาร ในรูปของ คณะกรรมการบริหารวัด หรืออาสาสมัครพัฒนาวัดวังพระธาตุ โดยใช้หลักการบริหารที่มีส่วนร่วม หลักความเสมอภาคโปร่งใส ตรวจสอบได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ชลธร ทิพย์สุวรรณ (2548) ทำการศึกษา วิเคราะห์เพื่อจัดสร้างรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน: กรณีศึกษาหมู่บ้านมังฆวนกก ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การจัดรูปแบบการท่องเที่ยวของหมู่บ้านมังฆวนกก ควรจัดทำให้เป็นระบบและมีความเป็นมาตรฐาน โดยรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวนั้น สามารถจัดทำเป็นรายการนำเที่ยวโดยชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและวิเคราะห์ สอดคล้องกับการศึกษาของ ยุพิน ศรีหรั่ง (2549) ทำการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ จังหวัดหนองบัวลำภู พบว่า การจัดการส่วนใหญ่เป็นการบริหารจัดการกันเองภายในวัดและชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ สุดชีวัน นันทวัน ณ อุทยา (2551) ทำการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง พบว่า การกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวของรัฐ จำเป็นต้องส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความตระหนักในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวของท้องถิ่น เปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีส่วนร่วมในการประเมิน และที่สำคัญคือ มีส่วนร่วมในผลประโยชน์มากยิ่งขึ้น

3. การสร้างรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ คือ Model ที่ 2 Model “นครไตรตรัง” โดยใช้หลักการบริหารจัดการที่ดี 6 หลัก ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม

ร่วม หลักความรับผิดชอบและหลักความคุ้มค่า ร่วมกับหลักแนวคิดของระบบเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข โดยที่ 3 ห่วงประกอบด้วย พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และ 2 เงื่อนไข ประกอบด้วย ความรู้ และคุณธรรม ซึ่ง สอดคล้องกับแนวคิดของ ประเสริฐ บัณฑิตศักดิ์ (2553) กล่าวว่า การบริหารจัดการที่ดี ต้องมีการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล ซึ่งมีหลักสำคัญ 6 หลัก ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบและหลักความคุ้มค่า ซึ่งใช้เป็นหลักการทำให้การบริหารงานต่าง ๆ เกิดความสมดุลระหว่างฝ่ายบริหาร ฝ่ายปฏิบัติ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 เจ้าอาวาสวัดและคณะกรรมการบริหารวัดวังพระธาตุ ควรมีการจัดประชุมทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของวัด ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่ นักวิชาการในพื้นที่ ผู้นำชุมชนและประชาชนท้องถิ่น เพื่อนำรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมที่ได้จากการวิจัยไปสู่การปฏิบัติ และร่วมกันในการพัฒนาวัดวังพระธาตุให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวที่มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปที่เดินทางไปท่องเที่ยวและศึกษาหาความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ควรมีการพัฒนาด้านที่นักท่องเที่ยวให้ค่าคะแนนเฉลี่ยน้อย ได้แก่ ด้านกายภาพและสิ่งอำนวยความสะดวกในการรองรับนักท่องเที่ยว ด้านประชาสัมพันธ์และการตลาด ด้านการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และด้านสิ่งแวดล้อม

1.2 หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานจังหวัดกำแพงเพชร สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดกำแพงเพชร องค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร และองค์การบริหารส่วนตำบลไตรรงค์ เป็นต้น ควรนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้ในการวางแผนบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุอย่างมีทิศทาง และมีการจัดการที่เป็นธรรม ซึ่งจะส่งผลให้การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของวัดวังพระธาตุอย่างเป็นธรรมและแท้จริง

1.3 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานจังหวัดสุโขทัย ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ด้านการตลาดท่องเที่ยวของจังหวัดกำแพงเพชร ควรนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการวางแผนพัฒนา ประชาสัมพันธ์และสนับสนุนการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไป เนื่องจาก จากผลการวิจัย พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับวัดวังพระธาตุจากญาติ/เพื่อน แสดงให้เห็นว่าการประชาสัมพันธ์วัดวังพระธาตุน้อย ไม่หลากหลาย และเข้าไม่ถึงกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้น ควรมีการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ที่หลากหลายและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึง

1.4 ประชาชนท้องถิ่นในบริเวณวัดวังพระธาตุ ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัดวังพระธาตุให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การใช้ประโยชน์ การติดตามและประเมินผล และร่วมบำรุงรักษา ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมดังกล่าวจะส่งผลให้ประชาชนท้องถิ่นเกิดความรัก ความหวงแหนแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นตน และก่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

2.1 ควรทำการศึกษาวิจัยเพื่อติดตามและประเมินผลการใช้รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมของวัดวังพระธาตุ หลังจากที่มีการนำรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดวังพระธาตุ

2.2 ควรทำการศึกษาวิจัยรูปแบบสินค้าของที่ระลึกที่เป็นเอกลักษณ์ของวัดวังพระธาตุ เนื่องจาก จากผลการวิจัย พบว่า วัดวังพระธาตุไม่มีสินค้าของที่ระลึกที่มีเอกลักษณ์ของวัดอย่างแท้จริง ซึ่งสินค้าของที่ระลึก

เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการมาเยือนวัดวังพระธาตุของนักท่องเที่ยว ดังนั้น หากนักท่องเที่ยวเดินทางไปเยือนหรือท่องเที่ยว ณ วัดวังพระธาตุ ย่อมมีความต้องการที่จะซื้อสินค้าของที่ระลึกไปเป็นของที่ระลึกและของฝากถึงการมาเยือนหรือท่องเที่ยววัดวังพระธาตุ

2.3 ควรทำการศึกษาศักยภาพของประชาชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ของวัดวังพระธาตุ เนื่องจาก จากผลการวิจัย พบว่า การบริหารจัดการวัดวังพระธาตุอย่างเป็นธรรมนั้น ควรมีรูปแบบที่เปิดโอกาสให้ประชาชนท้องถิ่นทุกภาคส่วน ทุกอาชีพ ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัด ดังนั้น การศึกษาศักยภาพของประชาชนท้องถิ่นด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวจะทำให้ทราบว่าประชาชนท้องถิ่นมีศักยภาพในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอยู่ในระดับใด และควรมีการพัฒนาศักยภาพของประชาชนท้องถิ่นด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวด้านใด

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว. (2549). การจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน ศึกษาเฉพาะกรณี: บ้านวังน้ำออก อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชลธร ทิพย์สุวรรณ. (2548). การศึกษาวิเคราะห์เพื่อจัดสร้างรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน: กรณีศึกษามูลบ้านม้งผานกกก ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- ประคอง กรณสุต. (2542). สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์ (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเสริฐ บัณฑิตศักดิ์. (2553). การบริหารจัดการที่ดีตามหลักธรรมาภิบาล : [Online]. Available: [http:// www. hasbulah.wordpress.com/category](http://www.hasbulah.wordpress.com/category) . [2553, ตุลาคม 16].
- ประเวศ วะสี. (2553). ความเป็นธรรม เรื่องใหญ่ที่สุดของประเทศไทย: [Online]. Available: [http:// www. thaipost.net/news/180309/1893](http://www.thaipost.net/news/180309/1893). [2553, ตุลาคม 16].
- ราณี อิศัยกุล. (2544). การจัดการและการส่งเสริมการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธ์. (2544). ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เฟื่องฟ้าพรินติ้ง.
- สุดชีวัน นันทวัน ณ อยุธยา. (2551). การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเศรษฐศาสตร์การเมือง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.